

Κειμενογλωσσολογία

6^ο μάθημα

Επικοινωνιακές προθέσεις, ικανότητες και γλωσσική χρήση

Επικοινωνιακή Περίσταση

Η χρήση της γλώσσας σε **πραγματικές** συνθήκες επικοινωνίας βασίζεται σε γνώσεις, πέρα από αυτές που αφορούν το **ίδιο** το γλωσσικό σύστημα (Κατή, 1992).

Οργανώνουμε τις εκφράσεις έτσι ώστε να μην είναι μόνο γραμματικά, σημασιολογικά και φωνολογικά αποδεκτές αλλά και κατάλληλες για την **κάθε επικοινωνιακή περίσταση**.

Η διαπλοκή των παραγόντων (συνομιλητές, περιστάσεις, σκοποί) είναι δέσμες **πολλών και διαφορετικών συνθηκών** κάθε φορά.

Επικοινωνιακή ικανότητα

Hymes: εισάγει τον όρο επικοινωνιακή ικανότητα για να περιγράψει **το σύνολο των γνώσεων** που ρυθμίζουν τη χρήση της γλώσσας στην επικοινωνία.

Chomsky: για να περιγράψει τη γνώση που αφορά το **πότε** και το **πού** κρίνουμε σκόπιμο να μιλήσουμε, για **ποιο θέμα**, σε **ποιον/α** και **πώς**, με τη στενότερη έννοια της γλωσσικής ικανότητας.

Μοντέλο Hymes (1967)

Προτείνει μια διευρυμένη ανάλυση του επικοινωνιακού γεγονότος που ονομάζει μοντέλο **SPEAKING**

Setting + Scene (πλαίσιο επικοινωνίας). Περιλαμβάνει το χώρο και το χρόνο διεξαγωγής της επικοινωνίας και το ψυχολογικό, πολιτισμικό πλαίσió της (πχ πένθιμο ή εορταστικό κλίμα).

Participants (συμμετέχοντες). Ομιλητής- πομπός- αποστολέας, ακροατής- δέκτης- παραλήπτης μηνύματος και οι υπόλοιποι συμμετέχοντες ακόμα κι αν σιωπούν.

Ends (σκοποί). Οι προθέσεις και οι σκοποί των ομιλητών πριν (αλλά και κατά) την επικοινωνία καθώς και τα αποτελέσμα αυτής. Πχ. Η πρόθεση μπορεί να είναι η πειθώς αλλά το αποτέλεσμα στο τέλος να διαφέρει.

Μοντέλο Hymes (1967)

Act characteristics (πράξεις λόγου). Το περιεχόμενο του μηνύματος και η μορφή του (πχ το θέμα μπορεί να είναι το ίδιο αλλά οι γλωσσικές μορφές έκφρασης πολλές).

Keys (ύφος). Επιπλέον στοιχεία για το περιεχόμενο του μηνύματος και τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να γίνει κατανοητό (χειρονομίες, μορφασμοί, ύψος φωνής, στάση σώματος).

Instrumentalities (μέσα). Ο **τρόπος μετάδοσης** των μηνυμάτων, πχ επικοινωνία πρόσωπο-με-πρόσωπο, τηλεφωνική επικοινωνία, **μορφές λόγου** (μιλάω, ψιθυρίζω), αργκό.

Norms (κανόνες). **Κανόνες συνομιλίας**, πότε μιλάει κάποιος, πότε διακόπτει ή αλλάζει θέμα) **συνήθειες**, συμβάσεις κοινωνικές (πληθυντικός ευγενείας).

Genres (είδη λόγου). Η πράξη λόγου σύμφωνα με ορισμένα **τυπικά χαρακτηριστικά** (επιστολή, ποίημα, ανέκδοτο, ομιλία).

Ανάπτυξη επικοινωνιακών προθέσεων

Εξετάζει τις **προθέσεις** που έχουμε κατά νου κάθε φορά που μιλάμε/ γράφουμε/ ακούμε/ διαβάζουμε. Η δόμηση των γλωσσικών εκφράσεων δεν εξαρτάται **μόνο** από γλωσσικούς ή επικοινωνιακούς κανόνες αλλά και από το **ίδιο το περιεχόμενο** του μηνύματος που θέλουμε να διατυπώσουμε.

Το ενδιαφέρον στρέφεται στη γλωσσική επικοινωνία και την επίδραση που θέλει να προκαλέσει ο ομιλητής πάνω στο άτομο που ακούει.

Ανάπτυξη επικοινωνιακών προθέσεων (2)

Ελάχιστη μονάδα σε μια τέτοια προσέγγιση θεωρήθηκε η **λεκτική πράξη** (speech act) και αναλύθηκε με βάση το σκοπό που θέλει να επιτελεί ο ομιλητής.

Παράδειγμα: ένα αίτημα, μια υπόσχεση «φέρε μου το βιβλίο = σου ζητάω να μου φέρεις το βιβλίο», «θα έρθω αύριο = σου υπόσχομαι ότι θα έρθω αύριο».

Ακόμα κι όταν δεν λέμε ανοιχτά γιατί απευθυνόμαστε σε άλλα άτομα, υπονοείται πάντα ότι μιλάμε για κάποιο σκοπό.

Ανάπτυξη επικοινωνιακών προθέσεων (3)

Θεωρία λεκτικών πράξεων.

Η ψυχολογική μελέτη της χρήσης της γλώσσας οφείλει να προσδιορίσει το **πώς** κάθε άτομο *μετουσιώνει τον επικοινωνιακό σκοπό* που έχει κατά νου **σε** γλωσσική έκφραση καθώς και **πώς** *εξάγει τον υπονοούμενο σκοπό* των άλλων με βάση συγκεκριμένες εκφράσεις που ακούσει.

Το ότι **δεν** παρατηρείται **απλή αντιστοιχία** ανάμεσα σε αυτό που λέγεται **κυριολεκτικά** και σε αυτό που **εννοείται** δημιουργεί προβλήματα στην ερμηνεία και συγκεκριμένα φαίνεται στην περίπτωση της ειρωνίας (αυτό που λέγεται είναι αντίθετο από αυτό που εννοείται).

Ανάπτυξη επικοινωνιακών προθέσεων (4)

Η επιλογή μιας συγκεκριμένης γλωσσικής δομής εξαρτάται από το πλαίσιο επικοινωνίας, όπως το τι ακριβώς σημαίνει, σε ποια άτομα απευθυνόμαστε, κτλ.

Παράδειγμα

Συνήθως ζητάμε κάτι από άτομα με περισσότερο κύρος από εμάς χρησιμοποιώντας τον πληθυντικό ευγενείας και πιο πλάγιους τρόπους έκφρασης «θα μπορούσατε να μου δώσετε αυτό το βιβλίο;»

Προφανώς κάθε παιδί πρέπει να μάθε πώς να επιτελεί λεκτικές πράξεις με διαφορετικά μέσα. Σημαντικό ενδιαφέρον έχουν τα ζητήματα της ανάπτυξης των πράξεων ομιλίας στο παιδί μέσα από την έκφραση αιτημάτων (Κατή, 1992).

Ανάπτυξη επικοινωνιακών προθέσεων (5)

Στα **3 έτη** εκφράζουν αποκλειστικά τα αιτήματά τους ως διαταγή.

Στα **4 έτη** μπορεί να τα εκφράσουν ως ερώτηση (*μπορείς να μου το δώσεις;*)

Το άτομο είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει ένα συγκεκριμένο γλωσσικό μέσο για την έκφραση διάφορων επικοινωνιακών σκοπών – προθέσεων.

Πχ. Μια ερώτηση λειτουργεί ως *τρόπος πληροφόρησης* (*πού πάμε; τι είναι αυτό;*), ως *μέσο για την έναρξη ή διατήρηση της συνομιλίας* (*να σου πω κάτι;*), ως *ρόλος διαταγής* στο τέλος της προσχολικής ηλικίας (*γιατί ήρθες; μπορεί να εννοεί απλά 'φύγε' ή ως αίτηση πληροφορίας*). [Μότσιου, 2014].

Ανάπτυξη επικοινωνιακών προθέσεων (6)

Schneiderman (1980): επειδή τα έμμεσα αιτήματα είναι πιο περίπλοκα οι γονείς τα αποφεύγουν όταν απευθύνονται στα παιδιά.

Η Beates (1976) έλεγξε **τον τρόπο** με τον οποίο **ζητούν** τα παιδιά μια καραμέλα στο πλαίσιο ενός πειράματος, για να εξηγήσει ότι **με το χρόνο** τα παιδιά αποκτούν περισσότερους τρόπους έκφρασης αιτημάτων.

Σε όλες τις ηλικίες προτιμούν τον **άμεσο τρόπο** «δώσε μου μια καραμέλα». Αν τους ζητηθεί να το πουν με άλλο τρόπο, παιδιά σχολικής ηλικίας αλλάζουν τεχνικές, πχ με πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις «θα μπορούσες παρακαλώ να μου δώσεις μια καραμέλα;», με υποθετικές προτάσεις «αν έχεις την καλοσύνη μου δίνεις μια καραμέλα;»

Ανάπτυξη επικοινωνιακών ικανοτήτων

Τα **προβλήματα** που διέπουν την **ομιλία** των παιδιών **σχολικής** ηλικίας είναι συνήθως επικοινωνιακά και λιγότερο γλωσσικά.

Κατά την **προσχολική** ηλικία τα παιδιά χρησιμοποιούν τη γλώσσα συνήθως σε **οικείες περιστάσεις** για συνομιλία με **οικεία πρόσωπα** και για **γνωστά θέματα**.

Μεγαλώνοντας έρχονται αντιμέτωπα με **καινούριες περιστάσεις** οι οποίες απαιτούν **διαφορετική οργάνωση** των γλωσσικών εκφράσεων.

Πραγματολογικές γνώσεις

1. Γνώσεις για τη σχέση του φυσικού πλαισίου επικοινωνίας με την ίδια τη γλωσσική έκφραση.
2. Οι **γλωσσικές εκφράσεις** είναι διαφορετικές όταν υπάρχει το φυσικό πλαίσιο από όταν απουσιάζει.
3. Σύμφωνα με τον Glucksberg (1966) τα παιδιά δεν καταφέρνουν να γίνουν επαρκώς επεξηγηματικά όταν αφηγούνται ένα θέμα ξεκομμένο από το αρχικό του πλαίσιο.

Σε μια ιστορία για τον Μπατμαν, ένα παιδί λέει μεταξύ άλλων «ήταν ένα τέτοιο και έμεινε μόνο το σκελετό από το αμάξι του», χωρίς να διευκρινίζει ή έστω να υπονοεί τι ήταν αυτό το τέτοιο.

Κειμενικές γνώσεις

Ο όρος **κείμενο** εννοείται με την ευρύτερη έννοια του όρου και αναφέρεται σε μονάδες λόγου προφορικού και γραπτού, διαλόγου και μονολόγου.

Η κατάλληλη επιλογή των γλωσσικών εκφράσεων εξαρτάται και από ένα δεύτερο είδος γνώσης που έχει σχέση με την **οργάνωση μεγαλύτερων μονάδων ομιλίας**. Οι κανόνες που καθορίζουν τη δόμηση των γλωσσικών εκφράσεων σε σχέση με άλλες εκφράσεις ονομάζονται **κειμενικοί κανόνες** (discourse rules) επειδή αφορούν τη δόμηση ολόκληρων κειμένων.

Κειμενικές γνώσεις

- Ο Trevarthen (1979) αποκαλεί τις **πρώτες επικοινωνιακές συναλλαγές** ανάμεσα σε βρέφη και στα ενήλικα άτομα, **πρωτοσυνομιλίες**.
- Η Shatz (1978) αναφέρει ότι ακόμα και τα **2χρονα** παιδιά παραπονιούνται όταν οι άλλοι δεν αντιδρούν στα λεγόμενά τους σε μια απόπειρα συνομιλίας.
- Η Shugar (1981) έδειξε ότι τα **3χρονα** παιδιά ήταν **λιγότερο** πρόθυμα να συνεχίσουν μια συνομιλία που άρχισε ένα άλλο άτομο σε σύγκριση με **4χρονα** παιδιά που το έκαναν συστηματικά.

Παράδειγμα

Τα νήπια στην αρχή της προσχολικής ηλικίας είναι σε θέση να συμμετέχουν σε διαλόγους που αρχίζουν και διατηρούνται από έναν ενήλικα. Πχ.

E.: Τι βλέπεις;

N.: Έργο.

E.: Τι έργο είναι αυτό;

N.: Παιδικό.

E.: Και για ποιο πράγμα είναι;

N.: (...)

E.: Ποιος είναι ο ήρωας;

N.: Ένας που πήγε κάπου μακριά.

E.: Τι ήταν αυτός, βασιλιάς;

N.: Όχι.

E.: Αλλά;

N.: Κοίτα ένα πουλάκι!

Κειμενικές γνώσεις (2)

- Η ικανότητα **ανταπόκρισης και ταυτόχρονης** παροχής νέων πληροφοριών βελτιώνεται σημαντικά στα 8-9 έτη.
- Η διατήρηση του ίδιου θέματος ύστερα από αρκετές εναλλαγές συνομιλιακών ρόλων, φαίνεται ότι δυσκολεύει τα μικρότερα νήπια. Χαρακτηριστική είναι η **απροειδοποίητη εναλλαγή πολλών θεμάτων**.
- Το θέμα συνομιλίας πιθανόν να διατηρηθεί περισσότερο αν αφορά στο άμεσο φυσικό περιβάλλον ή αν το παιδί αρχίσει τη συνομιλία. Η διατήρηση κάποιες φορές επιτυγχάνεται με την τεχνική της αίτησης νέων πληροφοριών.

Κοινωνιογλωσσικές γνώσεις (1)

- Κάθε φορά που μιλάμε προσαρμόζουμε την έκφρασή μας ώστε να λάβουμε υπόψη **κοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία**.
- Ακολουθούμε **πολιτισμικά καθορισμένες** συνήθειες ομιλίας που καθορίζονται από **κοινωνιολογικές μεταβλητές** (π.χ., σχέσεις εξουσίας συνομιλούντων).
- Οι πολιτισμικές επιδράσεις φαίνονται στον τρόπο που ξεκινούν τηλεφωνικές συνομιλίες, το περιεχόμενο των οποίων καθορίζεται από πολιτισμικές συμβάσεις. (Στην **Ελλάδα** απαντάμε με «ναι» ή «λέγεται» ή «εμπρός». Στην **Ιταλία** η αντίστοιχη προσφώνηση είναι “**pronto**” δηλ **έτοιμος**. Στην **Αγγλία** απαντούν συνήθως λέγοντας τον **αριθμό του τηλεφώνου**).

Κοινωνιογλωσσικές γνώσεις (2)

- Τα παιδιά αποκτούν από νωρίς τέτοιου είδους γνώσεις. Οι παρεμβάσεις των γονιών στην ομιλία των παιδιών αφορούν τέτοιες συμβάσεις (παράλειψη του «παρακαλώ» ή του πληθυντικού ευγενείας).
- Η Ochs μελέτησε την κατάκτηση των γλωσσικών και επικοινωνιακών ικανοτήτων σε παιδιά ενός χωριού της Σαμόα.

Τα παιδιά δεν μιλούσαν μπροστά στην ερευνήτρια επειδή οι **πολιτισμικές τους συνήθειες** δεν επιτρέπουν την ομιλία μπροστά σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας εκτός και αν αυτά ξεκινήσουν τη συζήτηση. Ακόμα και τότε χρησιμοποιούν την «**καλή ομιλία**» ως ένδειξη σεβασμού.

Κοινωνιογλωσσικές γνώσεις (3)

- Τα παιδιά φαίνονται ικανά εξ αρχής να λάβουν υπόψη τα **κοινωνικά χαρακτηριστικά** των άλλων ακόμα και αν οι ικανότητές τους είναι περιορισμένες.
Ακόμη και 2χρονα παιδιά μιλούν με μωρουδίστικο τρόπο σε μικρότερα, ενώ όταν απευθύνονται σε μεγαλύτερα άτομα μιλούν με πιο ώριμο τρόπο.
- Ακόμη και νήπια ξέρουν ότι μπορούν να δώσουν οδηγίες σε *προστακτική* όταν μιλούν με *υφιστάμενα* πρόσωπα, ενώ χρησιμοποιούν πιο *πλάγιους τρόπους* με άτομα που θεωρούν κοινωνικά.

Τα παιδιά 6-12 ετών:

- Παρουσιάζουν αυξημένη εμπλοκή σε ποικιλία επικοινωνιακών περιστάσεων, κάτι που διαφοροποιεί το λόγο σχολικής ηλικίας από το λόγο των νηπίων. Δηλαδή, **προσαρμόζουν το ύφος και το περιεχόμενο** των εκφωνημάτων **ανάλογα** με το ποιος μιλάει σε ποιον, για ποιο λόγο κτλ.
- Η γκάμα των επικοινωνιακών στόχων και η επιλογή των γλωσσικών πράξεων **διευρύνονται** πέρα από τις δηλωτικές και τις κατευθυντικές.
- Ανεπτυγμένες **συνομιλιακές ικανότητες** και ικανότητα να **δομούν μεγαλύτερες ενότητες λόγου**, δηλαδή διατηρούν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και για περισσότερες εναλλαγές σειράς το ίδιο θέμα.

- Στην **αφηγηματική** τους ικανότητα παρατηρούνται σημαντικές βελτιώσεις, οι ιστορίες που αφηγούνται εμφανίζουν όλο και πιο **ολοκληρωμένες δομές** (αρχή – μέση – τέλος). Η συνοχή των κειμένων επιτυγχάνεται με τη χρήση των **αναφορικών** στοιχείων και αντωνυμιών κατά την αναφορά σε προηγούμενα πρόσωπα, ενώ περιορίζεται η χρήση δεικτικών αντωνυμιών ή ελλείψεων που προκαλούν ασάφεια.

Διαπολιτισμικές διαφορές (1)

Διαφορές τρόπων επικοινωνίας με τα παιδιά

- Μεσοαστικές οικογένειες της Δύσης: παιδοκεντρισμός, συνεχής ομιλία με παιδιά.
- Λούο της Κένυας: αποθαρρύνεται η πρωτοβουλία των παιδιών να μιλούν.
- Φυλή των Ινδιάνων: τα παιδιά μιλούν μια εντελώς δική τους γλώσσα μέχρι τα 5.
- Φυλή Ινδιάνων Καναδά: οι κραυγές των μωρών έχουν ειδική σημασία.
- Ιαπωνία και Κορέα: οι ενήλικες ενθαρρύνουν τη σιωπή των παιδιών.
- Σαμόα: η ομιλία των παιδιών δεν αποτελεί γλώσσα.

Διαπολιτισμικές διαφορές (2)

Πώς μαθαίνουν τα παιδιά τη γλώσσα

- Καλούλι (Νέα Γουινέα). Η γλώσσα μαθαίνεται με διδασκαλία – πρότυπα – μίμηση
- Νότος ΗΠΑ. Συντηρητική κοινότητα φτωχών λευκών: καθοδήγηση των παιδιών. Κοινότητες μαύρων: περιορισμένες ερωτήσεις στα παιδιά.
- Δύση: σχολιασμός και επέκταση του λόγου των παιδιών.

Ανακεφαλαιώνοντας

Συνοπτικά, στο παρόν μάθημα:

- ✓ Εξετάσαμε τις **επικοινωνιακές προθέσεις** του λόγου και ορίσαμε την **επικοινωνιακή ικανότητα** του ατόμου υπό διαφορετικά πρίσματα.
- ✓ Εστιάσαμε σε **κοινωνιολογικούς παράγοντες** που επηρεάζουν τη γλωσσική χρήση, δίνοντας έμφαση στη χρήση της γλώσσας από νήπια και παιδιά.
- ✓ Αναφέραμε παραδείγματα **διαπολιτισμικών διαφορών** στη γλωσσική επικοινωνία των παιδιών μεταξύ τους και με ενήλικες

45 / 47

89%

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιο Πατρών, Μαριάννα Κονδύλη 2015.

«Θεωρίες Γλωσσικής Ανάπτυξης. Επικοινωνιακές προσεγγίσεις». Έκδοση: 1.0.

Πάτρα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

<https://eclass.upatras.gr/courses/PN1547>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση, Όχι παράγωγα έργα, Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λπ., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.